

HAL
open science

Becki Njegos: O rukopisu, tisku i prvom njemackom prijevodu "Gorskog Vijenca"

Daniel Baric

► **To cite this version:**

Daniel Baric. Becki Njegos: O rukopisu, tisku i prvom njemackom prijevodu "Gorskog Vijenca". Njegos, prince-évêque et poète - de la montagne au cosmos, Jun 2013, Paris, France. hal-02075234

HAL Id: hal-02075234

<https://hal.science/hal-02075234>

Submitted on 21 Mar 2019

HAL is a multi-disciplinary open access archive for the deposit and dissemination of scientific research documents, whether they are published or not. The documents may come from teaching and research institutions in France or abroad, or from public or private research centers.

L'archive ouverte pluridisciplinaire **HAL**, est destinée au dépôt et à la diffusion de documents scientifiques de niveau recherche, publiés ou non, émanant des établissements d'enseignement et de recherche français ou étrangers, des laboratoires publics ou privés.

NJEGOŠ U OGLEDALIMA VJEKOVA
Zbornik radova sa međunarodnog naučnog skupa
«Njegoš, prince-évêque et poète – de la montagne au cosmòs»
održanog 14. i 15. juna 2013. na Sorboni

uredili

Sava Anđelković i Paul-Louis Thomas

Predgovor: Dva vijeka od rođenja Njegoša (1813–1851–2013) na Sorboni	6
1. Rajka Glušica	
Njegošev jezik u odnosu na književni jezik u Crnoj Gori XIX vijeka	11
2. Bogusław Zieliński	
<i>Gorski vijenac</i> ili o trajnosti romantičarske paradigme, s posebnim osvrtom na biblijski kod likova	25
3. Philippe Gelez	
Raja pred nebeskim rajem: istorija u <i>Gorskom vijencu</i>	41
4. Paul-Louis Thomas	
Francuski prevodi <i>Gorskog vijenca</i>	51
5. Daniel Barić	
Bečki Njegoš: o rukopisu, tisku i prvom njemačkom prijevodu <i>Gorskog vijenca</i>	73
6. Gabriella Schubert	
Na pragu međuvremena: Alojs Šmaus i Gerhard Gezeman o Njegošu	89
7. Vesna Krčmar	
<i>Gorski vijenac</i> na pozorišnim scenama u Srbiji	101
8. Zoran T. Jovanović	
Zašto i kako je Raša Plaović dramatisovao Njegošev <i>Gorski vijenac</i>	123
9. Vesna Vukićević-Janković	
Semantička disperzivnost Njegoševе poezije	135
10. Sava Anđelković	
<i>Luča mikrokozma</i> u izvođenju univerzitetskog <i>Atelje teatra</i>	153
11. Radmila Vojvodić	
<i>Luča mikrokozma</i> – himera kreacije ili moguća scenska interpretacija Njegoša	165
12. Tatjana Đurišić-Bečanović	
<i>Lažni car Šćepan Mali</i> (osobine dramskog diskursa)	179
13. Tomislav Šakić	
Dvije filmske interpretacije legende o Šćepanu Malom	197
14. Alla Tatarenko	
Petar Petrović Njegoš očima srpskih pisaca: od junaka eseja do književnog lika	215
15. Muris Bajramović	
Poststrukturalističko čitanje Njegoša	229
Bilješke o autorima	247
Indeks Njegoševih djela	254

BEČKI NJEGOŠ: O RUKOPISU, TISKU I PRVOM NJEMAČKOM PRIJEVODU GORSKOG VIJENCA

U radu se prati sudbina manuskripta Gorskog vijenca u Beču od njegovog donošenja u ovaj grad, odnosno štampanja kod mehitarista u jermenskoj štampariji u Beču 1847. Na tom rukopisu je na tamošnjem univerzitetu Milan Rešetar postavio temelje proučavanja teksta. Vrijednost rukopisa je poprimila status dragocjenosti u Beogradu, i kada je 1925. manuskript zatražen od Kraljevine SHS, shvaćena je njegova izvanredna vrijednost. Procjenjuje da zbog posljedica političkih promjena u Evropi i novog poretka u vrednovanju nacionalne, a ne više imperijalne baštine, rukopis postaje predmet rasprave na državnom nivou, uz povremeno isključenje glasa stručnjaka. U drugom dijelu rada piše o prepjevu Gorskog vijenca iz 1886. (Beč) komparatiste i indologa Johanna Kirste koji je svojim brojnim komentarima osigurao Gorskom vijencu manje poznat ulazak u komparativna razmatranja sa najstarijim orijentalnim djelima.

Ključne riječi:

Der Bergkranz, Kirste Johann, Rešetar Milan, manuskript, recepcija

Neosporan je velik udio Beča u društvenom, kulturnom i ličnom životu Njegoša i Crne Gore. Njegovi odnosi s Bečom, odnosno s Austrijom, bili su raznovrsni i stalni koliko i njegovi kontakti s Rusijom. Zemljopisne činjenice su bile dakako presudne, jer «preko austrijske teritorije održavala se veza sa svijetom» [ĐUROVIĆ 1999:137]. Jedna od posljedica te situacije je bila da su «u osnovi, prve javne vijesti i podrobnija obavještenja o Crnoj Gori i Njegošu otišla u svijet na njemačkom jeziku» [ĐUROVIĆ 1999:143], što potvrđuje na poseban način povijest recepcije *Gorskog vijenca*.

Proces poprimanja kanonskog statusa *Gorskog vijenca* kao centralne pjesničke tvorevine u srpskoj, odnosno crnogorskoj književnosti, i šire u južnoslavenskim razmjerima, neraskidivo je vezan uz činjenicu da je Njegoš u Beču dotjerao rukopis i dao tiskati svoje djelo u Armenskom samostanu. Ova je, naime, materijalna okolnost odigrala značajnu ulogu u recepciji i percepciji djela. Postepeno su sam tekst, ali i njegov rukopis, postali simbolima poimanja *Gorskog vijenca* kao opusa spomeničke vrijednosti, u južnoslavenskim okvirima

kao i u određenim segmentima u njemačkom govornom području, posebice u Austriji, ali na drugoj osnovi, kao što je vidljivo u slučaju prvog njemačkog prijevoda.

1. Kako je rukopis postao spomenik, od Cetinja do Beograda, preko Beča (1847-1925)

Od šest puta koliko je Njegoš cjelokupno boravio u Beču, dva puta je odsjeo na proputovanju za Rusiju, a četiri puta je sam Beč i bio cilj putovanja [ĐUROVIĆ 1999]. Od 1833, kada je prvi put došao u austrijsku prijestolnicu, do svog zadnjeg boravka 1851, Njegoš se je svaki put susretao sa Vukom Karadžićem, koji je očigledno igrao presudnu ulogu u savjetovanju o tiskanju djela što ga je Njegoš donio sa sobom u Beč koncem 1846. kod mehtarista. Predaja rukopisa *Gorskog vijenca* da se tiska u Armenskom samostanu nije bila slučajnost. Njihova tiskara je naime uživala visoko priznanje u Austrijskom carstvu za svoje umijeće u produkciji knjiga sa manje korištenim slogovima kao što je to bio slučaj za tiskanje ćirilicom (više o ovome u [WYTRZENS 1985]). Boravak od jeseni 1846. do zime 1847. bio mu je najdulji, od 20. listopada do veljače, skoro četiri mjeseca je Njegoš ostao u austrijskom glavnom gradu, gdje je došao obaviti niz diplomatskih obveza, te upravo osigurao tiskanje djela na kojem je još radio. Suvremenici poput Milana Milićevića su opisali večernje sastanke na kojima bi Njegoš malom krugu uzvanika i bliskih prijatelja i suradnika (Vuku Karadžiću, Anastasu Jovanoviću i još nekim koji su kod njega dolazili) prvi put čitao što bi danju napisao iz rukopisa jednoga djela koje još nije imalo svoj konačni naslov [MILIĆEVIĆ 1891].

U Beču je upoznao najutjecajnije ličnosti na političkom i kulturnom, napose izdavačkom polju, filologa i ovlaštenog cenzora za slavenske knjige, Franca Miklošiča (1813-1891), te kancelara Metternicha, kojemu je napisao prigodnu pjesmu, ali koji nije dozvolio da se tiska u njemačkom prijevodu ta novogodišnja čestitka upućena njemu. Svaki put je tiskanju prethodilo nezaobilazno traženje dozvole od cenzure, što mu nije bilo odobreno za prvi rukopis koji je predao, *Glas kamenštaka* [AUBIN 1972:87-110]. Osim *Gorskog vijenca*, Njegoš je međutim uspio tiskati u Beču «Tri dana u Trijestu» (1844.), te *Kulu Đurišića* i *Čardak Aleksića* (1850.).

Cjelokupnu nakladu *Gorskog vijenca* Njegoš je odnio sa sobom, tako da nekoliko desetljeća nije više bilo izravnog dodira između materijalnog traga Njegoševa rada na spjevu u Beču i poznavalaca južnoslavenskih književnosti. Dakako, postojalo je određeno poštovanje za stvaralački opus vladike. Njegov portret se je mogao kupiti u Wernerovoj knjižari u samom centru grada, na Grabenu. Ali kad je 1889. Franc Menčik, jedan činovnik češkog porijekla zaposlen u Dvorskoj knjižnici (kako se u književnoj povijesti obično piše) «otkrio» rukopis među raznim sačuvanim fragmentima, identificiran kao slavenski rukopis, on

je komentirao da se zasigurno ne može tvrditi da se radi o originalu, jer je za njega Njegoš bio nepismen, prema kazivanju njegova suvremenika Miklošiča. *Gorski vijenac* je otkada je bio tiskan bio redovito čitan kao izraz usmenog kolektivnog stvaralaštva Crnogoraca, ne kao autorsko djelo. Njegoš je napamet znao mnoštvo narodnih spjeva, i sam rad Njegošev je uostalom jedno vrijeme bio usmjeren prema traženju i transkripciji tradicionalnih usmenih umotvorina, kao što je o tome svjedočilo izdanje prijašnje godine u Beogradu jednog sveska narodnih crnogorskih pjesama, *Ogledalo srbsko*.

Međutim, istovremeno se je u gradu gledalo na njega kao na pravog pjesnika. U *Danici* je još za njegova boravka u Beču prenijeta vijest da, «prije nego se [Njegoš] krene odavle put slavne naše Crne Gore, što će za malo biti, izit će od njega drama jedna iz historije cernogorske, koju je sam ispis'o»¹. Uskoro su se pojavili dodatni glasovi koji su gledali na rukopis kao važan dokument upravo zbog toga što se je radilo o autografu, dokumentu koji je svjedočio o pjesnikovu radu na tekstu. Zagrebački jezikoslovac Ivan Broz (1852-1893) je prvi iznio mišljenje u *Vijencu* (1890, br. 48) da je rukopis vrijedno ispitati iz perspektive stvaralačkog procesa, što je onda sustavno učinio Milan Rešetar (1860-1942) u svojim studijama koje su poprimile mjerodavan karakter [MILOVIĆ 1999]. Kao slavist koji je studirao slavistiku u Gracu, doktorirao u Beču upravo te 1889. godine, i nastanjen od 1891. u glavnom gradu kao urednik za hrvatsko izdanje *Lista državnog zakona*, skrenuo je pažnju na vrelo informacija koje donosi rukopis za bolje razumijevanje «kako su u pameti pjesnikovoj postajali pojedini stihovi i kako se je oko njih mučio, dok im je dao oblik, u kojemu ih na svijet izdao, i kako se je u opće *Gorski vijenac* malo po malo razvijao.» (*Stražilovo*, 1892, str. 265; 341, pretisak str. 341-342.) Praćenje geneze teksta kroz ispravke autorove ruke je za Rešetara najbolji način da se dođe do ispravnog razumijevanja smisla cijeloga djela. Rešetar tom prilikom obrazlaže zašto je sam pogrešno shvaćao naslov epa. Komentirajući precrtane, ali još čitljive varijante naslova («*Izvijanje iskre*, pa na prvoj strani najprije *Izviiskra* pa *Izvita iskra* a napokon *Vijenac Gorski*, koji je tek u štampanom izdanju pretvoreno u *Gorski Vijenac*»), Rešetar dolazi do zaključka da je njegovo prvobitno tumačenje cilja Njegoševa bilo nepravilno: «tada ja nijesam pogodio što sam uzimao da u vladici 'gorski vijenac' znači od prilike što i skup prizorâ iz crnogorskoga života – njemu 'gorski vijenac' znači 'crnogorska slava', jer Crnogorce ide ta velika hvala, što su prvi započeli borbu za oslobođenje» (*Stražilovo*, str. 343).

Prvi njegov članak koji se bavi produbljenom tekstološkom analizom *Gorskog vijenca*, koja će naći svoju punu mjeru u mnogobrojnim izdanjima sve do drugog svjetskog rata, Rešetar potpisuje «U Beču na Uskrs 1892.», i dojmuje se kao simetričan potpis Njegoševu proslavu, «Posveti Prahu oca Srbije», «U Beču na novo ljeto 1847. goda.» Četrdeset pet godina poslije izdanja knjige,

¹ *Danica*, 27. veljače 1847., br. 9, str. 36. Citirano prema: [ROTKOVIĆ, ĐUROVIĆ 2011:40-41].

Rešetar ulazi u najuži krug najcijenjenih komentatora opusa vladike. Kao što je sam znao istaći u znastvenim raspravama da je Dubrovčanin, te stoga može ustvrditi sa sigurnošću neke jezične i kulturne pojedinosti toga kraja [REŠETAR 1891], djelovanje desetljećima na polju istraživanja Njegoševih djela nedvojbeno se mora vidjeti u kontekstu obiteljske veze sa Crnom Gorom. Otac mu je Pavle bio u službi u Kotoru kao načelnik austrijske službe za vladavine Njegoša [ROTKOVIĆ, ĐUROVIĆ: 2011]. Radovi Milana Rešetara u narednim godinama, kada je postao docent, kasnije redoviti profesor slavistike na bečkom sveučilištu, bili su primljeni u južnoslavenskim krugovima sa poštovanjem za prestižnu katedru na kojoj je djelovao. Njegovi su komentari poslužili i u izdanjima na drugim jezicima². Filološka interpretacija koja je dolazila iz takve provenijencije je bila sama po sebi autoritet svojom trezvenom metodikom, koja je odlikovala filologiju njemačkih i austrijskih fakulteta na vrhuncu svoje atraktivnosti u svjestkim razmjerima. Ne začuđuje stoga da je upravo Rešetarevo tumačenje tiskano u svečanom «državnom izdanju» Državne štamparije Kraljevine SHS 1926. kad su djela Njegoša trebala izaći povodom ponovnog prijenosa tijela vladike iz Cetinja na Lovćen.

Iz mnogo kasnije perspektive osamdesetih godina XX stoljeća, ovaj novi pristup tekstu je od povjesničara Njegoševa rukopisa Živka Brkovića tumačen na sljedeći način: «Rukopis nam najzad pomaže da se patetično, patografsko tumačenje speva, zameni stručnom analizom i otvorenom raspravom [...] Otkriće originala je od neprocenjivog značaja, ne samo za izučavanje Njegoševog dela. Otkrićem Njegoševog manuskripta dobili smo dragocen kulturno-istorijski i umetnički spomenik» [BRKOVIĆ 1987:50]. Zaista je cijena rukopisa za nekoliko desetljeća vrtoglavno skočila, i u novčanom, i u simboličnom značenju. Ovaj mali broj stranica, koji predstavlja tek prvi dio djela, postao je predmetom rasprave na najvišoj državnoj razini, uz povremeno isključenje glasa stručnjaka.

Otkad je rukopis bio izučen i uključen u tumačenja o tekstu, Njegoš je postao sve centralniji u vrednovanju crnogorskoga kulturnog nasljeđa, pogotovu u međunarodno priznatoj Crnoj Gori prije prvog svjetskog rata. Za vrijeme konflikta su austrijske čete zauzele Lovćen i premjestile kosti Njegoša na Cetinje. U planu je bilo da se postojeća kapela nadomjesti velikom skulpturom, kako se je očekivalo, pobjedonosnog austro-ugarskog cara Franje Josipa. Iako je umjetnik izabran za izradu velikog pothvata, do toga ipak nije došlo, već je u novoj državnoj zajednici kralj poželio da se Njegoš vrati na Lovćen. U tom kontekstu je dvor u Beogradu zatražio da se rukopis vrati, u zamjeni sa jednim predmetom koji bi bio od «većeg interesa za Austriju nego što je pomenuti

² *Gorski venec vladike črnogorskogo Petra II. Petrovića-Njeguša*, iztolmačil ga Milan Rešetar, prevel v slovenščino Rajko Perusek, Ljubljana, Slovenska Matica, 1907 ; *Il serto della montagna : quadro storico della fine del secolo XVII*, Pietro Petrović Njegoš, versione di Umberto Urbani, commento di Milan Rešetar, Padova, Rebellato [Trieste, 1939].

rukopis» [BRKOVIĆ 1987:63]. Kao što se desilo poslije pada Napoleonskog carstva, Louvre je prestao biti muzej jedinstvenog političkog entiteta, a preuzeta umjetnička djela iz talijanskih i njemačkih zbirki su postala za predstavnike tih naroda simbol nacionalne vrijednosti upravo zato što su bili izloženi u najvećem muzeju na svijetu [SAVOY 2003]. I Njegoševoj rukopisnoj ostavštini je cijena bila tim veća što se dugo čuvala među rijetkostima jedne od najuglednijih knjižnica.

O principu razmjene su se vrhovi dviju država odmah sporazumjeli. U vrijeme kada Beč više nije bio prijestolnica višejezičnog carstva, u većini napućenog slavenskim narodima, fragment iz Njegoševa pera više nije predstavljao izvanrednu vrijednost, tumačilo se u austrijskim državnim organima. Činjenica da je rukopis dotjeran u Beču i da po mnogim vezama je bio sastavni dio kulturnog života carske metropole nije bila uvažena. Spomenik kulture u pisanom obliku je sada trebao biti usko vezan uz povijest naroda koji je govorio njemački. I u austrijskoj prepisci se Njegoš tretira kao «Srpski nacionalni pjesnik» (Pismo austrijske savezne vlade 21. II 1925. [BRKOVIĆ 1987:63]), stoga izvan interesa sad ne više carske, nego republikanske Austrije. Rukopis se znakovito nalazio sada u jednoj Nacionalnoj, ne više Dvorskoj (carskoj) knjižnici, prema tome i hierarhija rijetkosti je morala dobiti nov oblik.

Početak 1925. Veljko Petrović, službenik u Ministarstvu prosvjete, koji je bio zadužen za razmjenu rukopisa, piše Ministarstvu inozemnih poslova u Beogradu. U pitanju «kakav bi se objekt austrijskoga porekla našao koji bi mogao da posluži radi izvršenja razmene, oduonosno kao kompenzacija za rukopis *Gorskog vijenca*» (pismo datirano 21. II 1925. [BRKOVIĆ 1987:66]), navodi da Ljubljanski muzej jedino dolazi u obzir «jer se na slovenačkoj teritoriji jedino mogu naći takvi objekti. (Dalmacija i Bosna tek od nedavno behu pod Austrijom). «Slijedi prijedlog da se Austrijancima ustupi jedan portre od slavnog bečkog slikara iz prve polovine XIX veka Waldmüllera, koji predstavlja cara Franju Josipa u mladosti. Portre je do pasa u prirodnoj veličini, dobro očuvan, u savremenom okviru, i dobro predstavlja umetnost toga velikog slikara, možda jednog od najvećih koje je Austrija imala» (u istom pismu).

Umjetnička i spomenička vrijednost dakako može proisteći iz toga što se nalazi u drugoj državi, na prestižnom mjestu (premda je takav status Ljubljanskog muzeju iz Bečke perspektive upitan), ali kriterije ipak određuju u ovom slučaju austrijske službe kulture, koje ne žele izgubiti unikat rukopisa, za jednu od slika koju je Ferdinand Georg Waldmüller (1793-1865.) naslikao po narudžbi. Jasno je bilo za austrijsku stranu da posjeduje rukopis koji za srpsku i crnogorsku književnost uživa poseban status, «pretium affectionis», emocionalnu cijenu (Pismo austrijskog poslanika Hofingera vladi u Beču, 21. II 1925. [BRKOVIĆ 1987:70], pošto je to jedini sačuvan «nacionalnog crnogorskog pjesnika» (u pismu austrijskog poslanika Hofingera vladi u Beču, 21. II 1925. [BRKOVIĆ 1987:68]).

Prepiska austrijskog diplomate koji iz Beograda informira svoje ministarstvo u Beču pruža uvid u unutarnju politiku Kraljevine SHS. Objašnjenje za tako veliku želju da Dedinje dobije rukopis *Gorskog vijenca* što brže te 1925. godine proizlazi iz želje kralja Aleksandra, da tom Njegoševom relikvijom istakne da je on nosilac dinastije crnogorske, od koje potiče sa majčine strane. Hofinger sa svoje strane piše svojim nadležnima da bi želio dati pozitivan odgovor kad bude predao akreditivna pisma kralju (pismo od III 1925. [BRKOVIĆ 1987:71]). Stoga traži da se ne vodi rasprava između stručnjaka za umjetnine i rukopise, već da se pitanje sagleda u vezi sa političkim okolnostima, ako treba i sa vršenjem jasnog pritiska na kulturne djelatnike. Rješenje ubrzo i stiže, baš u tom smislu. Nacionalna knjižnica u Beču izrazi spremnost da kupi za određenu svotu novca jedan (srednjovjekovni) rukopis iz jednog samostana koji je na prodaju za razmjenu jednog unikata, sada na posve stranom jeziku: «Ovaj original, koji je pre sedamdeset šest godina donet u Beč u ličnoj vladinoj torbi sa ličnim njegovim spisima, sada je iz austrijske prestonice kao neobičan spomenik donet u diplomatskoj tašni, u Beograd» (isto pismo [BRKOVIĆ 1987:76]). *Vreme* je najzad 23. rujna 1925. moglo javiti u naslovu da je «danas kurir doneo u Beograd rukopis *Gorskog vijenca*». Članak je baš kako je prvotno bilo zamišljeno od strane vlasti istakao tu vijest u vezi sa prijenosom tijela vladike sa Cetinja na Lovćen:

«Baš u vreme najvećih svečanosti Crne Gore, kada je kralj na svojim rukama izneo svoga pretka, pesnika *Gorskog vijenca* na večno počivalište, austrijska vlada učinila je jedan akt simpatije i prijateljstva: naše poslanstvo u Beču predalo je rukopis vladike Rada. Po želji kralja Aleksandra, naša vlada već odavno je učinila jednu molbu austrijskoj vladi za povraćaj ove istorijske dragocenosti, nudeći sa svoje strane naknadu koju vlada iz Beča bude želela. Sporazumevanje je išlo lagano ali vrlo lojalno i prijateljski» [BRKOVIĆ 1987:60-61].

Informacije prenesene javnosti o otkupu su ostale, osim ove, vrlo oskudne. Poslije političkog akta na Lovćenu, rukopis je ostao desetljećima u Kraljevskoj knjižnici u Beogradu. Tiskalo se jedno fototipsko izdanje 1931, u malo primjeraka, a rukopis je postao *de facto* dio privatne kraljevske obiteljske zbirke. Godine 1936. se dostavlja jedan primjerak prvog fototipskog izdanja Rešetaru, sada kao profesoru u Zagrebu, te seminaru slavistike u Beču i Sveučilišnoj knjižnici u Gracu [BRKOVIĆ 1987:79-80]. U međuvremenu se je u Beču razvijala recepcija *Gorskog vijenca* na njemačkom.

2. Johann Kirste i prvi prijevod na njemački 1886.: od *Gorskog vijenca* do *Mahabharate*

Johann Kirste (1851-1920.) je objavio 1886. svoj prijevod *Gorskog vijenca* u Beču, *Der Bergkranz*. Prvi podnaslov, koji je prevoditelj uveo kao dodatak prema originalnom bečkom izdanju glasi, u zagradama, «Oslobođenje Crne Gore». Na naslovnoj stranici stoji da je J. Kirste «doktor filozofije» i da je djelo prvi puta sa srpskog «prepevao» na njemački.³

U predgovoru prevodilac iznosi razloge koji su ga potaknuli da se upusti u ovako zahtjevan posao:

«*Gorski vijenac* je bez dvojbi jedna od najsjajnijih tvorevina novije srpske književnosti. Autor nam je majstorski umio dati uzbudljivu sliku iz crnogorske prošlosti, ocrtati navike i običaje, narodna vjerovanja sa povijesnom istinitošću. Kola, koja na odgovarajući način prekidaju dijaloge našega spjeva, koji se nalazi negdje između epa i drame, podsjećaju po mnogo čemu na antičke korove.» [KIRSTE 1886:V].⁴

Razumijevanje jezika je otežano i za «domoroce», jer se «autor služio jednim smjelim, slikovitim jezikom», i aludirao na mnoštvo povijesnih zbivanja i narodnih običaja sa «iščezlim oblicima riječi»⁵. Kirste skromno podvlači činjenicu da je on shvatio prijevod kao uvod i u književno djelo, i u kulturnu stvarnost i prošlost Crne Gore, kad nije još postojalo nijedno izdanje sustavno popraćeno komentarima (s izuzetkom zadarskog izdanja iz 1868. koje je uredio Stefan Mitrov Ljubiša), a koje Kirste očigledno nije imao u rukama i koje ne citira). Prevodilac je shvatio svojom zadaćom da predstavi čitaocu svijet koji stoji iza spjeva, koji je motivirao pisanje samoga djela. Svjestan svojih osobnih nemogućnosti i nesigurnosti u razumijevanju ponekih Njegoševih izraza, Kirste piše «nisam tako smion da se nadam da sam svugdje našao dobro rješenje, ali

3 Johann Kirste, *Der Bergkranz (Die Befreiung Montenegros). Historisches Gemälde aus dem Ende des siebzehnten Jahrhunderts von Petar Petrović Njeguš Fürst-Bischof von Montenegro*, zum ersten Male aus dem Serbischen in das Deutsche übertragen von Johann Kirste Doctor der Philosophie, Wien, Carl Konegen, 1886.

4 „*Der Bergkranz* ist ohne Zweifel eine der herrlichsten Schöpfungen der neueren serbischen Literatur. Der Verfasser hat es in meisterhafter Weise verstanden, uns ein fesselndes Bild aus Montenegros Vergangenheit zu geben, Sitten, Gebräuche und Anschauungen des Volkes mit historischer Treue zu schildern. Die Reigen, welche die Wechselreden unseres Gedichtes, das die Mitte zwischen Epos und Drama hält, in passender Weise unterbrechen, erinnern in vieler Beziehung an die antiken Chöre” [KIRSTE 1886:V].

5 „Freilich ist das Verständnis des bedeutsamen Werkes auch für Eingeborne nicht leicht, da der Verfasser sich einer kühnen, bilderreichen Sprache bedient und zahlreiche Anspielungen an historische Begebenheiten, alte Sitten und Gebräuche einflücht, zu deren Darstellung er sich häufig alter, jetzt verschwundener Wortformen bedient” [KIRSTE 1886:V].

ne mogu ovdje otvoreno ne zahvaliti gospodi dvorskom savjetniku Miklošiču u Beču, profesoru Jagiću u Odesi i profesoru Vuloviću u Beogradu koji su mi ljubazno dali objašnjenja» [KIRSTE 1886:V]. Cijeli prijevod su uz već citirane akademske autoritete na području slavistike još pregledali dva izvorna govornika,⁶ premda je Kirste studirao slavistiku i za vrijeme studija boravio godinu dana u Beogradu 1884.⁷

Tekst prati na dnu stranice niz bilješki, a na kraju teksta se nalaze i objašnjenja o specifičnim motivima iz narodnog života Crnogoraca, koje je Kirste pretežito crpio iz «izvrsnog Rječnika» Vuka Karadžića. Zapravo se je Kirste služio i u fusnotama ovim vrelom, koje je adaptirao prema najnovijem stanju⁸. Njegova osobna težnja bi bila, piše dalje Kirste, da «pogleda dalje, i da povlači paralele između srpskih, germanskih i indijskih starih poganskih običaja», ali je «to zostavio, pošto to obično ne ulazi u jedan prijevod.»⁹

Time Kirste otkriva prema čemu teži, i što će u narednim godinama i ostvariti, naime komparativno proučavanje indoeuropskih običaja. Najviše se je Kirste istakao u kritičnim izdanjima sanskrtskih tekstova, pri čemu je posebnu pozornost poklonio pravom izgovoru slova. Iz te perspektive treba vidjeti njegovu opasku o izgovoru srpskih glasova. Pri tome rabi rijetke dijakritičke znakove, koji odstupaju od uvriježenih za pisanje slavenskih jezika: za dž, piše ĵ koji tumači kao engleski glas u riječi *judge*. Razlikuje od toga glasa mekano đ («ĵ' mouillirt») «što u hrvatskom pretežno biva grafički bilježeno kao gj ili dj». Upušta se i u kratak osvrt na povijest toga glasa¹⁰. U prvom ovom njegovom većem radu na prevodilačkom polju, koji je ujedno i zadnji koji se isključivo bavi južnoslavenskim temama, razabire se znanstveni profil Kirstea kao filolog i komparatist.

6 „Ebenso fühle ich lebhaft den Herren L. Stojanović und R. Vrhovac verpflichtet, welche die Güte hatten, meine Übersetzung durchzusehen” [KIRSTE 1886:V].

7 <http://www.iranicaonline.org/articles/kirste-j-f-o-scholar> [pregledano 18. lipnja 2013.]

8 Poslije stiha 138, komentar o Crkvinama na vrhu Lovćena [„Iznijeli su krste s Lovćena navrh Crkvine, pa su po vrhu sjeli, gađajući puškama i broje kolika puta koja odjekne”], gdje je Njegoš dao sagraditi kapelicu, donosi kao i u *Srpskom rječniku* (1852.) opasku da se vidi izdaleka, i da sam toponim znači ostatak jedne crkve. Kirste dodaje da je vladika u toj kapelici pokopan: «Dieser Name, abgeleitet von *crkva*, Kirche, scheint zu bedeuten, dass sich dort ehemals eine Kapelle befand. Unser Dichter hat dort neuerdings eine bauen lassen, die weithin sichtbar ist und in welcher er auch begraben liegt» (*Der Bergkranz*, str. 6).

9 „Hier lag freilich die Versuchung nahe, weiter auszublicken und Parallelen zwischen serbischen, germanischen und indischen uralt-heidnischen Gebräuchen zu ziehen, doch habe ich dies, als nicht in eine Übersetzung gehörig, unterlassen” (*Isto*, str. VI).

10 Ovdje Kirste upućuje na jedan svoj rad, objavljen u Jagićevu *Archivu für slavische Philologie*, sv. V, str. 377-390.

Na kraju uvoda, donosi još podatke koji su neophodni za razumijevanje povijesnog konteksta u kojemu se zbivaju događaji opisani u *Gorskom vijencu*. Preuzima kao činjenicu da se u brdovitu Crnu Goru sklonio «mali broj najsmjelijih ljudi koji su tamo Turcima pobjedonosno pružili otpor» (str. VI). Da ne bi i Crna Gora postala tursko područje, predak pjesnika je u patriotskom zanosu «potjerao» «nevjernike», i kako eufimistički piše Kirsten, «istjerao» ih i tako je «Crna Gora ponovo bila jedna slobodna zemlja», čime obrazložuje izbor podnaslova, «Oslobođenje Crne Gore»¹¹, pri čemu je preduhitrio tumačenja Rešetara poslije uvida u rukopis. Otvoreno ushićenje otporom turskim osvajačima proizlazi vjerojatno od poprimanja svjetonazora svojih sugovornika za vrijeme boravka u Srbiji, kao i od javnog mnijenja u Austro-Ugarskoj samo nekoliko godina nakon okupacije Bosne i Hercegovine.

Kirste kao vrstan filolog organizira scene, dodjeljuje svakom prizoru svoje mjesto i broj u redosljed, ide dakle dalje od predloška, prvog bečkog izdanja. Pošto je tekst prijevoda upućen čitaocima njemačkog govornog područja koji nisu svi u stanju snalaziti se u crnogorskoj toponimiji, Kirste pred prvim prizorom daje poslije prvih uvodnih riječi, «Skupština uoči Trojičina dna na Lovćenu», u zagradi «Monte Sella u blizini Kotora.»¹²

Međutim, u samom prijevodu, Kirste rabi lične imenice u izvornom obliku, čak i kad postoji jedan prijevod, kao što je slučaj za riječ «Crnogorci» ili «Crna Gora»,¹³ ili «Carigrad» (u bilješci daje prijevod: «Constantinopel»). Pojavljivanje igumana Stefana navodi s objašnjenjem u zagradi o značenju funkcije, da se radi o starješini manastira, a poslije dosljedno upotrebljava imenicu «iguman» u njemačkom tekstu¹⁴. Kirste postupa drugačije u bilješkama pri dnu stranice, gdje upotrebljava termine «Montenegro», «Montenegriner». Posebno komentira običaje, kao na primjer prvog šišanja djeteta. Kao prateću bilješku stiha 1042 «Šišano je isto ka kršćeno» izgovorenog od strane Arslan-Age Muhadinovića,

11 „Nur eine kleine Anzahl der tapfersten Männer hatte sich in die Felsengebirge Montenegros zurückgezogen und leistete dort den Türken erfolgreichen Widerstand. Doch mit der Zeit war es auch hier den Ungläubigen gelungen, Anhänger zu werben, die, durch materielle Vortheile bewogen, den Türkenglauben annahmen, und es lag daher die Gefahr nahe, dass auch Montenegro zuletzt eine türkische Provinz werde. Da fasste ein patriotisch gesinnter Mann, der Bischof Danilo Petrović, ein Vorfahre unseres Dichters, den Entschluss, sein Vaterland von der ihm drohenden Gefahr zu retten. Er setzte sich mit den tapfersten Männern ins Einverständnis, und in der Weihnachtsnacht 1702 wurden die Türken vertrieben. Montenegro war wieder ein freies Land” (*Isto*, str. VI-VII).

12 „I. Bild (Volksversammlung am Vorabende des Pfingstfestes auf dem Lovćen) [Monte Sella in der Nähe von Cattaro]. Finstere Nacht. Alles schläft.”

13 „Sehet doch das Wunder, Crnogoren!” (str. 1); „Unser liebes Crna Gora” (str. 7). (Izdanje ne označuje stihove, nego samo stranice.)

14 „In diesem Augenblick erscheint der alte blinde Iguman [Klosterprior] Stefan mit dem Rosenkranz in der Hand” (*Isto*, str. 88).

Kirste piše «Kad se jednom djetetu po prvi put šiša kosa, obitelj i prijatelji su počašćeni, kad su djetetu kumovi. Kršćani i Turci sebi međusobno čine ovakvu uslugu. Popa se pretežno ne pita da sudjeluje u tomu.»¹⁵

U tom izdiferenciranom pristupu se ogleda glavna težnja prevoditelja, da što sugestivnije očarava originalnost, jedinstvenu arhaičnost i stoga i udaljenost crnogorskog svijeta, što bolje dolazi do izražaja sa upotrebom većini čitalaca nepoznatih ličnih imenica i specifičnih termina.

Stručni komentari moraju kao dvojak samom tekstu dati mogućnost razumijevanja, na drugoj, intelektualnoj razini. Kirste je starao da pretvori Njegoševe stihove, deseterce, u druge epske deseterce, poznate u njemačkoj književnosti u žanru narodne epike kao «srpski troheji» u djelima, između ostalih, Herdera i Goethea¹⁶. Tim postupkom također Kirste stvara dva tipa diskursa, jedan u stihovima, drugi u prozi, znanstvenog tipa.

Sam pothvat prijevoda sa pratećim komentarima dolazi do punog značenja u kontekstu programa izdavačke kuće Carl Konegen, gdje se prijevod pojavio 1886. Nije se radilo o izdavaču sa jasnim slavističkim profilom. Među autorima se tih godina našlo mnoštvo kolega Kirstea sa sveučilišta u Beču, ponajviše sa katedre staroindijske filologije. Kirsteov mentor, profesor Georg Bühler (1837–1898.), kojemu je redovito posvećivao svoje radove, je bio izvanredni profesor indologije kada se je pojavio prijevod. On je sam izdao uvod u sanskrtski jezik kod istog izdavača 1883. (*Leitfaden für den Elementarcursus des Sanskrit, mit Übungsstücken und zwei Glossaren*). Mnoštvo staroindijskih tekstova se je našlo u susjedstvu *Gorskog vijenca*, koji je usamljeno slavensko djelo u cijelom programu.¹⁷

Kirste je nastavio raditi na objavljivanju zapadnom svijetu nepoznatih klasičnih tekstova¹⁸. Nekoliko godina poslije prijevoda je objavio opsežan rad o *Mahabharati*. U tom se je djelu bavio rekonstrukcijom najstarijeg sloja i kompozicijom teksta. U tom slučaju se je služio najstarijim sačuvanim fragmentima da bi došao do saznanja o vremenu skladbe izvornog velikog indijskog epa. Proučavanje tih prvobitnih jezičnih slojeva ga je vodilo do

15 „Tauf’ und Haarschnitt’ sind doch gleichbedeutend.» (1. Wenn einem Kinde zum ersten Male die Haare geschritten werden, so machen sich Verwandte und Freunde eine Ehre daraus, dem Kinde dabei zu Gevatter zu stehen. Christen und Türken erweisen sich diese Gefälligkeit gegenseitig. Der Pope wird auch gewöhnlich nicht beigezogen) (*Isto*, str. 40).

16 Petar Petrović Njegoš, *Der Bergkranz*, Einleitung, Übersetzung und Kommentar von Alois Schmaus, München-Belgrad, Otto Sagner-Prosveta, 1963, str. XL.

17 Vidi naprimjer *Der Hitopadescha. Altindische Märchen und Sprüche, Aus dem Sanskrit von J. Schönberg*, 1884, i knjige iz germanske filologije: J. Minor, A. Sauer, *Studien zur Goethe-Philologie*, 1880.

18 *Das Unadiganasutra des Hemachandra*, herausgegeben mit dem selbstverfassten Commentare des Autors, vol II., Johann Kirste, Wien-Bombay, Alfred Hölder-Byculla, 1895.

istraživanja ličnih imenica i deformacija u izgovoru sanskrtskih riječi. U biti se je njegov rad na tekstu *Gorskog vijenca* ovdje nastavljao¹⁹. Godinu dana kasnije, 1893. objavio je članak o indoeuropskim običajima u šišanju djece, sa podnaslovom «indijski i crnogorski primjeri.»²⁰

Sa otvorenim zadovoljstvom primjećuje uvodno da «je zanimljiva činjenica, koliko mu je poznato, da se još nije uvidjelo» da kod Južnih Slavena i danas postoji jedan običaj pri prvom šišanju djeteta, da onaj koji vrši to prvo šišanje mu bude kum. Kirste citira Milorada Medakovića, ovdje u svojstvu autora studije o *Životu i običajima Crnogoraca* (Novi Sad, 1860, str. 62), ne kao vladčina tajnika, koji u tom činu vidi prije svega kršćansku komponentu, koju pak Kirste negira zbog moguće prisutnosti muslimana. Za Kirstea je Njegošev tekst mjerodavan, s tim više što tako može interpretirati te običaje kao ostatke pretkršćanskih načina života²¹. Zato i citira izravno iz svojeg komentara *Gorskog vijenca* fusnotu o crnogorskom običaju vezan uz prvo šišanje djeteta. U njegovoj interpretaciji ovaj običaj «nas vraća natrag u jedno vrijeme kad je čovjek osjećao unutaraju vezu sa prirodom, kad stablo i grm nisu bili 'stvari', nego bića, njemu srodna.»²² Stara indoeuropska vjerovanja u obostrane veze između čovjeka i prirode dobivaju u zamisli o porijeklu stabala i biljki kao trag kose prvobitnog čovjeka, piše Kirste, svoj «najpoetični oblik.»²³ Filološka egzegeza je najzad povod za estetska razmatranja: ako je *Gorski vijenac* bio početna točka, usporedo sa *Upanišadama* i *Rgvedom*, i Zoroastrinom *Avestom*, za razmišljanje o smislu jedne tradicije, ne gubi se na kraju poimanje svijeta kao mogućnost poetskog pristupa okruženju.

U ovome članku je Kirste ujedno tipičan i specifičan indolog konca XIX stoljeća u njemačkom govornom svijetu. Indologija se je naime od samoga početka razvila u cijeloj Njemačkoj i Austriji kao potraga za «arhivama

19 G. Bühler, J. Kirste, *Indian Studies. n°2. Contributions to the History of the Mahâbhârata*, Wien, 1892.

20 „Indogermanische Gebräuche beim Haarschneiden, Indische und montenegriscne Beispiele”, *Analecta Graeciensia*, Graz, 1893, str. 51-59.

21 „Die Ansicht Medaković, dass das dreimalige Abschneiden mit einem Dogma der christlichen Kirche in Verbindung stehe, ist gewiss nicht richtig, da sich muhammedanische und orthodoxe Serben bei diesem Anlasse gegenseitig zu Gvatter stehen. Ich erlaube mir diesbezüglich eine Anmerkung zu wiederholen, die ich in meiner Übersetzung des berühmten montenegrinischen Heldengedichtes *Der Bergkranz* (Wien, 1886, p. 40) nach anderen serbischen Autoritäten gegeben habe» (*Isto*, str. 55).

22 „So führt uns die Erklärung eines nicht jetzt geübten Brauches in eine Epoche zurück, als der Mensch sich mit der Natur noch innig verbunden fühlte, als Baum und Strauch für ihn nicht 'Objecte', sondern verwandte Wesen waren” (*Isto*, str. 59).

23 „Die Ansicht von der Wechselbeziehung des Menschen und der ihn umgebenden Natur erfährt in der uralten indogermanischen Vorstellung der Herkunft der Menschen von den Bäumen ihre poetischste Gestaltung” (*Isto*, str. 57).

porijekla». Sanskrtska filologija je od Friedricha Schlegela nadalje bila opsjednuta perspektivama rekonstrukcije najstarije povijesti čovječanstva [GÉRARD 1963:111-128]. Komparativna istraživanja indoeuropskih jezika se posebno razvila u Njemačkoj i Austriji, a Kirste, koji je postao i stručnjak za staroiranske jezike, pokazuje paradigmatičnu karijeru. Zaokupljen dokumentacijom o povijesti ljudskoga uma, Kirste i kolege u Austriji i Njemačkoj su neprestano tražili zajednički izvor u religijama [RABAULT-FEUERHAHN 2008]. Kao kalvinist u većinom rimokatoličkoj Austriji, stoga kao predstavnik jedne konfesionalne manjine, Kirste je razvio poseban interes za različite kršćanske tradicije i općenito za vjerske obrede. U tom pothvatu je uronuo u jezikoslovne studije i prešao na antropološku anketu, novu definiciju i vrednovanje arhaičnoga.

Akademski okvir je za cijelu generaciju komparatista, posebice indologa, najbolje bio razvijen u Njemačkoj i Austriji. Johann Kirste je upravo kad je objavio svoj prijevod počeo predavati kao docent za sanskrit i komparativnu indoeuropsku lingvistiku na bečkom sveučilištu, gdje je ostao do 1892. Drugi, najduži dio akademske karijere je proživio u Gracu, gdje je postao 1892. izvanredni profesor za orijentalnu filologiju, a od 1902. do 1920. redovni. U Štajerskoj je bio na najmanjoj udaljenosti od svojih prvih interesa za južnoslavenski svijet, i u toj geografskoj i intelektualnoj blizini sa južnim Slavenima se očituje njegov posebni znanstveni profil. Milan Rešetar je sa svoje strane prešao iz Graca u Beč upravo tih godina, tako da su se mimoišli u Beču, a da su jedan i drugi na svoj način odigrali manje ili više poznatu ulogu u vrednovanju rukopisa i cjelokupnog teksta *Gorskog vijenca*.

Vrednovanje rukopisa *Gorskog vijenca* u Beču bilo je dvojno. Primljen u fond Dvorske knjižnice bez posebne časti, u još ne sasvim razriješenim okolnostima pri akviziciji²⁴, autograf je tek poslije skoro pola stoljeća dobio punu pažnju tamošnjih slavista, koji su imali odlučujuću ulogu u filološkom pristupu, danas bi se reklo pomoću genetske književne kritike, sa Milanom Rešetarom na čelu. Iz te perspektive je upravo prvo izdanje mehitarista bilo presudno u analizi posljednjih popravaka Njegoševe ruke. Ali unatoč tomu, rukopis je izgubio svoju istaknutu spomeničku vrijednost u samom Beču poslije prvog svjetskog rata, pod pritiskom domaće politike, kao što su dinastička razmatranja igrala presudnu ulogu u vraćanju rukopisa. Promatrano sa druge strane, što se tiče recepcije teksta preko prijevoda, *Gorski vijenac* je očigledno odigrao odlučujuću ulogu u formiranju metodike i razmatranja prevoditelja-tumača Kirstea, koji je kroz sav svoj znanstveni vijek indologa i komparatiste nosio sa sobom *Gorski vijenac* kao vrelo mnogobrojnih primjera jednog, kako mu se činilo, arhaičnog i zbog toga tako zanimljivog sloja civilizacije, koji se je mogao uspoređivati sa najstarijim

²⁴ Prema svjedočanstvima austrijskih knjižničara i tumačenjima Brkovića [1987:130-134], nema dokaza da je Miklošič predao rukopis Dvorskoj knjižnici.

sačuvanim sanskrtskim tekstovima. U tom smislu je Crna Gora za austrijsku indologiju bila u pravom smislu riječi kapija između Zapada i Istoka, koja je otvarala puteve dalekosežnim razmatranjima, kao treći faktor uspoređivanja. Kao mnogi drugi indolozi svoga vremena, Kirste nije niti jednom koračao stazama Indije. U svojim putovanjima mu je najistočnija točka bila Srbija. I u tom pogledu je bavljenje *Gorskim vijencem* u Beču bilo jedinstveno, jer je samo tada mogao spojiti dio svog osobnog iskustva prirode, ljudi i jezika sa samim tekstom. Daljnja bi istraživanja njegovim opusom zasigurno mogla dodatno osvijetliti ono što se čini da je za njega bila skrivena prisutnost *Gorskog vijenca* u tumačenju staroindijske književnosti. Iako Kirste izričito ne citira odlomke iz *Gorskog vijenca* u svakom svom indološkom radu, tragovi prisutnosti toga teksta koji je sam prepjevao u svojim mladim godinama neizbježno je morao pratiti svoja trajna nastojanja da dođe do najdubljeg značenja staroindijskih spjeva poput *Mahabharate*.

Literatura

a)

PETROVIĆ Njegoš Petar (1963). *Der Bergkranz*, Einleitung, Übersetzung und Kommentar von Alois Schmaus. München-Belgrad: Otto Sagner-Prosveta.

b)

AUBIN, Michel (1972). *Visions historiques et politiques dans l'œuvre poétique de P. P. Njegoš*. Paris-Belgrade: Université de Paris-Sorbonne-Faculté de Philologie.

BRKOVIĆ, Živko (1987). *Sudbina rukopisa 'Gorskog vijenca'*. Beč: Štamparija Mehitarista.

BÜHLER G., KIRSTE J. (1892). *Indian Studies. n°2. Contributions to the History of the Mahābhārata*. F. Tempsky: Wien.

GÉRARD, René (1963). *L'Orient et la pensée romantique allemande*. Didier: Paris.

KIRSTE, Johann (1886). *Der Bergkranz (Die Befreiung Montenegros). Historisches Gemälde aus dem Ende des siebzehnten Jahrhunderts von Petar Petrović Njegoš Fürst-Bischof von Montenegro, zum ersten Male aus dem Serbischen in das Deutsche übertragen von Johann Kirste Doctor der Philosophie*. Wien: Carl Konegen.

KIRSTE, Johann (1893). «Indogermanische Gebräuche beim Haarschneiden, Indische und montenegrische Beispiele». *Analecta Graeciensia*. Festschrift zur 42. Versammlung deutscher Philologen und Schulmänner in Wien 1893, von Professoren der k. k. Karls-Franzens-Universität Graz: Graz, Styria (51-59).

MILIĆEVIĆ, Milan (1891). *Knez Miloš u pričama*. Beograd: Štamparija Kraljevine Srbije.

MILOVIĆ, Jevto (1999). «Rukopis *Gorskog vijenca*». *Enciklopedija Njegoš*.

Podgorica (str. 415-477).

RABAULT-FEUERHAHN, Pascale (2008). *L'Archive des origines. Sanskrit, philologie, anthropologie dans l'Allemagne du XIXe siècle*, Le Cerf: Paris.

REŠETAR, Milan (1891). «Zur Aussprache und Schreibung des 'jat' im Serbokroatischen». *Archiv für slavische Philologie*. sv. 13 (str. 591-597).

REŠETAR, Milan (1926). *Rukopis 'Gorskog vijenca'*. [Stražilovo, 1892] (pretisak u pogovoru *Celokupnih dela Njegoša*, knjiga 1. Beograd: Državna Štamparija, str. 338-347).

(ur.) **ROTKOVIĆ, Radoslav; ĐUROVIĆ Jelena (2011).** *Njegoš i Hrvati*. Zagreb: Nacionalna zajednica Crnogoraca Hrvatske-Skaner.

(ur.) **TOMOVIĆ, Slobodan (1999).** *Enciklopedija Njegoš*. Podgorica: Fondacija Njegoš.

SAVOY, Bénédicte (2003). *Patrimoine annexé : les biens culturels saisis par la France en Allemagne autour de 1800*. Paris: Maison des sciences de l'homme.

RABAULT-FEUERHAHN Pascale (2008). *L'Archive des origines. Sanskrit, philologie, anthropologie dans l'Allemagne du XIXe siècle*. Paris: Cerf.

WYTRZENS, Günther (1985). *Die slavischen und Slavica betreffenden Drucke der Wiener Mechitharisten. Ein Beitrag zur Wiener Druck- und zur österreichischen Kulturgeschichte*. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften.

SUMMARY:

Njegoš in Vienna: About the Manuscript, the Edition and the First German Translation of *The Mountain Wreath*

The reception of *The Mountain Wreath* was influenced on one hand by the fact that it was published in Vienna by the Armenian Mechitarists in 1847, that it was kept at the Court Library as an incomplete manuscript and that the scientific study of the text was founded by Milan Rešetar at the University of Vienna. As in 1925 the Kingdom of the Serbs, Croats and Slovenes requested the manuscript be brought back, its status as an exceptional treasure in Belgrade was obvious, whereas the government in Vienna was understanding, as a consequence of the political changes in Europe and the new order with respect to appreciation of national, rather than imperial, patrimony. On the other hand, the linguist, comparatist and Indologist Johann Kirste published in 1886 in Vienna his translation of *The Mountain Wreath* with extensive commentaries, and made the work available for comparative studies with the oldest oriental traditions.

KEY WORDS:

Der Bergkranz, Kirste Johann, manuscript, Rešetar Milan, reception

NJEGOŠ U OGLEDALIMA VJEKOVA

Uredili
Sava Anđelković i Paul-Louis Thomas

Rezimee na engleskom pregledao i ispravio američki student BCHS-a na
Sorboni Scott Tankard.

Izdavači
Fakultet dramskih umjetnosti Cetinje
Université Paris-Sorbonne (CRECOB / CELTA)
GEST - časopis za pozorište, izvedbene umjetnosti i kulturu

Za izdavača
Radmila Vojvodić
Sava Anđelković
Paul-Louis Thomas

Štampa
DPC, Podgorica

Tiraž
500 kom